

Duurzame groei

Gaston Vandewalle

Prof. emeritus economie RUG

In het Europese verkiezingsmanifest van de partij van de Europese sociaal-democraten (PES) wordt een opvallend pleidooi gehouden voor een duurzame groei op sociaal-democratische wijze. Gaston Vandewalle pikt er een aantal opmerkelijke punten uit en kadert ze in de theoretische discussie onder economen.

Tot in de jaren zeventig meenden de meeste socialistische economen dat een bestendige groei en volledige werkgelegenheid bereikbaar waren met behulp van economische planning en een fiscaal en monetair beleid. De jaren zeventig brachten de ontuchtering. De eerste petroleumcrisis toonde de kwetsbaarheid van industrieel ontwikkelde landen aan voor storingen afkomstig uit de derde wereld. Het eerste rapport van de Club van Rome wees op de grenzen van de economische groei. Het bewees de onmogelijkheid om alle bewoners van deze aarde een levenspeil te verzekeren zoals dat in de industrieel ontwikkelde landen.

Daarenboven beroofde de toenemende economische macht van de multinationale maatschappijen de regeringen van de mogelijkheid door indicatieve planning de ontwikkeling van de economie te leiden. Het waren de multinationale maatschappijen die beslisten waar bepaalde bedrijven werden gevestigd. In die omstandigheden verloor de indicatieve planning haar zin. De neo-liberale leerstellingen wonnen veld. Volgens deze theorieën zouden door de liberalisering van de internationale handel en het spel van de vrije mededinging alle landen betrokken worden bij het economische groeiproces.

Het liberale scenario

De liberale economen beschouwen de multi-

ationale maatschappijen als de belangrijkste motor van de technologische vooruitgang. Ze gaan er van uit dat deze maatschappijen een globale strategie ontwikkelen. Ze verplaatsen arbeidsintensieve bedrijven naar lage loonlanden maar behouden hun administratieve centra en kapitaalintensieve ondernemingen in de industrieel ontwikkelde staten. Op die manier bevorderen ze de economische groei in de derde wereld en de ontwikkeling van de diensten en van het wetenschappelijk en technologisch onderzoek in de industrieel ontwikkelde landen. Door de industrialisering wordt in de ontwikkelingslanden de verborgen werkloosheid op het platteland verholpen en stijgt het gemiddelde levensniveau van de landbouwersbevolking. Dit leidt tot de vorming van een binnenlandse afzetmarkt voor industrieproducten, hetgeen de oprichting van kleine industriële bedrijven in de hand werkt. Ook de vestiging van filialen van buitenlandse multinationale ondernemingen is van aard om in het betrokken land een nieuwe klasse van ondernemers te doen ontstaan. Deze filialen moeten immers regelmatig beroep doen op de leveringen van grondstoffen en andere hulpmiddelen en van diensten door inlandse ondernemingen.

De stijging van de economische activiteit leidt tot een toename van de overheidsinkomsten en maakt het mogelijk leningen aan te gaan om de uitbouw van de nodige infrastructuur te bekosti-

gen en de oprichting van nieuwe bedrijven financieel te ondersteunen. In de industrieel ontwikkelde landen verdwijnen de bedrijven die overwegend beroep doen op ongeschoolde arbeidskrachten. Hun plaats wordt ingenomen door ondernemingen die verbruiksgoederen van hoge kwaliteit of geperfectioneerde uitrustingsgoederen voortbrengen. Deze kwaliteitsprodukten vinden niet alleen kopers in de industrieel ontwikkelde landen maar ook in de ontwikkelingslanden waar door de toename van het aantal ondernemers en kaderleden een vraag naar verbruiksgoederen van hoge kwaliteit ontstaat. Daarenboven leidt de industrialisering van de ontwikkelingslanden tot een sterke aangroei van hun vraag naar uitrustingsgoederen. De daling van de werkgelegenheid in de industriële sector van de rijke landen zou dus beperkt blijven en grotendeels gecompenseerd worden door een uitbreiding van de dienstensector.

Dat niettemin in bijna alle Europese landen de werkloosheid in sterke mate is gestegen [1], is volgens de liberale economen toe te schrijven aan enerzijds een aangroei van het aanbod aan arbeidskrachten door de toetreding van meer vrouwen tot de arbeidsmarkt en anderzijds aan de te gulle systemen van werkloosheidsvergoeding. Dit zou de werklozen aanzetten om geen arbeid meer in de officiële sector te zoeken maar zich een supplementair inkomen te verschaffen door het vervullen van occasionele taken in het parallelle circuit. Om deze stelling te bewijzen, verwijzen de liberale auteurs naar het lage werkloosheidspercentage (6,1% eind '94) in de Verenigde Staten. De werkloosheidsvergoeding bedraagt er slechts 40 à 50% van het nettoloon, en wordt toegekend voor een beperkte periode, zodat amper 40% van de werklozen een vergoeding ontvangt.

Dit zou verklaren waarom in de Verenigde Staten arbeiders, die geen geschikt werk vinden, zich verplaatsen naar een andere stad of staat, waar er wel vraag is naar hun soort arbeid [2]. In Europa blijven de meeste werkozen rustig ter plaatse het aanbod van een job afwachten. Het Amerikaanse werkloosheidsbeleid leidt evenwel tot een bestendige hoge risiduele ellende en lage lonen voor de massa van weinig geschoolde

werknemers. Het liberale scenario van evenwichtige groei werd dan ook vanuit vele hoeken aangevallen.

Kritiek op het liberale scenario

Deze kritiek gaat uit van vier economische scholen: de institutionalisten, de marxisten, de post-keynesianen en de ecologen.

De Amerikaanse institutionalistische beweging bestaat sinds het einde van de 19de eeuw. Haar voornaamste baanbreker, Thorstein Veblen (1857-1929), wees in zijn *The Theory of the Leisure Class* (1899) op de neiging van de meeste verbruikers om hun gedrag af te stemmen op de verbruiksgewoonten eigen aan de maatschappij waarin ze leven. Hun verbruik wordt niet alleen bepaald door hun werkelijke behoeften maar ook door de wens het prestige verbonden aan hun stand of beroep op te houden. Dit leidt tot allerlei nutteloze, dikwijls somptueuse uitgaven [3]. Deze theorie van de "verspilling" werd na de Tweede Wereldoorlog opnieuw op de voorgrond gebracht door de bekende Amerikaanse auteur van Canadese oorsprong John Kenneth Galbraith. Volgens Galbraith stellen de grote ondernemingen de afzet van hun produkten veilig met behulp van publiciteitscampagnes. Ze wekken bij de verbruikers behoeften op voor produkten die ze in feite niet nodig hebben.

De marxistische filosoof van Duitse oorsprong Herbert Marcuse (1898-1982) heeft in zijn boek *One Dimensional Man* (1964) gewezen op de nadelige weerslag van wat hij noemt "repressieve behoeften" op het culturele peil van de Amerikaanse bevolking. Om aan deze door publiciteit opgewekte behoeften te voldoen trachten de Amerikanen meer geld te verdienen en houden onvoldoende tijd over voor het ontwikkelen van culturele activiteiten. Bovendien leidt de jacht naar geld tot een egoïstische levenshouding, die de misdadigheid in de hand werkt [5]. Door hun hoge verbruiksbehoeften slagen de meeste Amerikanen er niet in veel te sparen. Integendeel, ze kopen veel goederen op krediet zodat de gemiddelde spaarquote van de Amerikanen in de jaren 1984-1989 slechts 3,3% bedroeg van hun beschikbaar inkomen. De materialistische levenshouding verwekt daarenboven een heftig verzet tegen

elke verhoging van de belastingen. De politieke leiders zijn bijgevolg verplicht om, willen ze hun populariteit behouden, de belastingdruk zoveel mogelijk te verlichten. Door de grote residuele ellende moet de overheid grote bedragen besteden voor allerlei vormen van sociale subsidiëring. Ook het leger slurpt grote sommen op. De federale begroting wordt sedert het begin van de jaren tachtig dan ook regelmatig afgesloten met een groot deficit.

Dit moet wegens de lage spaarquote van de gezinnen - de besparingen van de bedrijven worden grotendeels aangewend voor hun investeringen - voor een groot deel gefinancierd worden met buitenlands kapitaal. De rijkste natie in de wereld is hierdoor ook de grootste schuldenaar geworden! Sommige auteurs voorspellen dat in het midden van de 21ste eeuw de Verenigde Staten alle kenmerken zullen vertonen van een ontwikkelingsland [6]. De Europese landen, die door de toenemende macht van de multinationale maatschappijen en de internationalisering van de handel geneigd zijn het Amerikaanse model te volgen, dreigen in gelijkaardige moeilijkheden te geraken. Om dit te vermijden moeten ze het model corrigeren d.m.v. verschillende vormen van overheidsingrijpen.

Ook voor de meeste ontwikkelingslanden biedt dit model niet zo'n fraaie toekomst. Doordat de buitenlandse investeringen worden aangehouden door de lage lonen vloeit slechts een klein deel van de opbrengst van de productie naar de autochtone bevolking. Het grootste deel wordt onder de vorm van dividenden, tantièmes, interesten en royalties weer uitgevoerd. De marxistische auteur Argheri Emmanuel heeft in zijn boek *L'échange inégal* (1969) gewezen op de nadelige weerslag van een politiek van lage lonen op de economische ontwikkeling van een land. Het lage loonpeil remt de groei van de binnenlandse consumptie af zodat de meeste bedrijven voor de afzet van hun productie aangewezen zijn op de buitenlandse markten. De lage lonen zijn daarenboven een hinderpaal bij de verbetering van de scholing van de arbeidskrachten. Mensen die in armoede leven bekommeren zich meestal weinig om de opvoeding van hun kinderen. Bovendien zetten lage lonen de inlandse on-

dernemers er toe aan weinig geld te investeren in de verbetering van het productieapparaat. De gemiddeld lage kwaliteit van de door de binnenlandse bedrijven uitgevoerde producten heeft dan weer tot gevolg dat ze op de internationale markten laag geprijsd zijn in verhouding tot de prijzen van de goederen die ingevoerd worden. Zo ontstaat een ongelijke ruil. Dit leidt tot een geringe stijging van het welvaartspeil in de ontwikkelingslanden [7].

De Duitse marxist André Gunter Frank wees er in zijn boek *Lumpenbourgeoisie, Lumpen-development* (1971) op dat de ondernemers en zakenlieden in Latijns-Amerika weinig sparen om investeringen te financieren. Ze leven weelderig van de winsten verwezenlijkt met de uitvoer van traditionele producten (koffie, thee, cacao, katoen, suiker en ertsen) en van de opbrengsten van meestal slecht uitgeruste industriële bedrijven. Deze worden kunstmatig in stand gehouden met behulp van hoge tolmuren [8].

De post-keynesianen

De institutionalisten en marxisten hebben vooral de nadruk gelegd op de niet verantwoorde vormen van privé-verbruik, de post-keynesianen daarentegen verwijten het liberale ontwikkelingsschema dat het geen rekening houdt met het onstabiele karakter van de economische groei in de kapitalistische economie [9]. In periodes van hoogconjunctuur overschatten de ondernemers de toekomstige afzetmogelijkheden van hun bedrijven. Hun onderlinge mededinging zet ze ertoe aan hun productieapparaat te moderniseren, hetgeen normaal samengaat met een uitbreiding van de productiecapaciteit. Aanvankelijk leidt dit niet tot een overproductie omdat alle economische agenten een stijging van hun inkomen voorzien en geneigd zijn met het oog op het aankopen van duurzame consumptiegoederen krediet op te nemen bij de banken.

De sterke expansie van de investeringen en van het verbruik wordt door de banken gefinancierd met geldschepping. Indien bij gebrek aan dekkingsmiddelen de geldomloop onvoldoende wordt uitgebreid ontwikkelen de banken financiële technieken (uitgifte van bankaccepten, van verhandelbare certificaten van deposito, e.a.) die

toelaten geld door schiergeld te vervangen. Na enkele jaren vertraagt echter het tempo van de kredietverlening omdat de bedrijven en particulieren niet voldoende waarborgen meer kunnen aanbieden om nieuwe kredieten te dekken. Dit leidt tot een stagnatie van de expansie van de vraag naar goederen en omdat ondertussen de productiecapaciteiten sterk zijn toegenomen, zet een recessie in. Die leidt tot prijsdaling, productiebeperking en werkloosheid. De werklozen worden gedwongen hun verbruik zo veel mogelijk in te krimpen, m.a.w. er ontstaat een vicieuze cirkel. Minder verbruik leidt tot minder productie. Geringere productie verwekt daling van de inkomens en dus ook van het verbruik. Een economische herleving treedt slechts op als de bedrijven nieuwe afzetgebieden vinden (bv. de landen van Oost-Azië) of hun investeringen herkennen als gevolg van technische uitvindingen of verbeteringen.

De vrije-markteconomie is dus volgens de post-keynesianen niet in staat de industrieel ontwikkelde landen een duurzame groei te verzekeren. Gezien de ontwikkelingslanden voor een groot deel van hun productie aangewezen zijn op afzet in de industrieel ontwikkelde wereld, ondergaan ook zij de nadelige weerslag van deze onstabiele groei.

De ecologisten

De ecologische economen wijzen op twee andere nadelen van het groeiproces in de kapitalistische maatschappij: de overmatige verkwisting van grondstoffen en energie en de milieubezoeiding. Ze bepleiten een beleid waarbij de industriële concentratie zoveel mogelijk wordt afgeremd en de ontwikkeling van de landbouw en van de kleinnijverheid wordt bevorderd. Vooral in de ontwikkelingslanden zou volgens de Britse auteur van Duitse oorsprong Ernst Friedrich Schumacher (1911-1977) aandacht besteed moeten worden aan de verbetering van de landbouwtechnieken en de ontwikkeling van de technologie voor arbeidsintensieve ondernemingen. Zo zou het verbruik van grondstoffen en energie gering blijven en ook het gevaar voor bezoedeling van het milieu beperkter zijn [10].

De regering van India heeft tijdens de jaren

1950-1980, in het kader van haar nationale ontwikkelingsplannen, dergelijk beleid gevoerd. De vestiging van industriële bedrijven werd onderworpen aan een vergunning en in bepaalde sectoren (o.m. de textielnijverheid) werden ze stelselmatig geweigerd aan diegenen die grote ondernemingen wilden oprichten. De ontwikkeling van de landbouw en veeteelt werd in de hand gewerkt door het waarborgen van minimale afzetprijzen en het verstrekken van goedkope produktiemiddelen (o.m. kunstmeststoffen). Deze politiek leidde echter tot administratieve willekeur en corruptie bij het verlenen van vestigingstoelatingen voor bedrijven en dwong de verbruikers genoeg te nemen met minderwaardige producten.

Dit zette de Indische regering er toe aan in de loop van de jaren tachtig in de meeste sectoren de vestiging van de bedrijven te liberaliseren. Ze hief de invoerbepalingen grotendeels op en verlaagde de douanerechten om de ondernemers te dwingen de efficiëntie van hun onderneming te verhogen. Buitenlandse bedrijven werden niet lager gewaardeerd, maar verkregen gunstige vestigingsvoorwaarden [11]. Dit alles hield een breuk in met het ideaal van een 'Boedhistische economie' voorgestaan door Schumacher.

De nieuwe industrielanden van Zuidoost-Azië volgden niet het Indische maar het Japanse voorbeeld. De theorie van de economische ontwikkelingspolitiek van Japan werd reeds in de jaren dertig geformuleerd door de Japanse econoom Akamatu Kaname (1896-1974). In zijn boek *The Synthetic Principles of the Economic Development of Our Country* (1932) stelde hij dat de meeste ontwikkelingslanden beschikken over bepaalde voordelen, zoals goedkope grondstoffen en energie, lage lonen en de nabijheid van nieuwe afzetmarkten waardoor ze bepaalde producten tegen redelijke prijzen kunnen voortbrengen. Ze moeten van deze situatie gebruik maken om bepaalde nijverheden op te richten en zich tegen de buitenlandse mededinging te beschermen door hoge douanerechten. Deze protectie mag slechts tijdelijk zijn, want anders zullen de bedrijfsleiders onvoldoende inspanningen leveren om de produktiviteit van hun ondernemingen te verhogen. Gezien de geringe omvang van de

binnenlandse vraag zullen de bedrijven, die enige omvang hebben verworven, concurrentieel moeten optreden op buitenlandse markten. Door de overheidshulp en de bescherming tegen buitenlandse concurrentie over te dragen van de ene bedrijfstak naar de andere wordt een volledige industriële structuur uitgebouwd. Akamatu Kaname was ervan overtuigd dat de Aziatische landen, en meer bepaald Japan, de leiding inzake industriële vooruitgang van Europa en Amerika zouden overnemen. Hij vergeleek de industriële ontwikkeling in de wereld met een vlucht ganzen. De vogels die op kop vliegen geraken vermoeid en laten zich door andere afflossen.

Vele Amerikaanse en Europese economen vrezen dat de Verenigde Staten en Europa inderdaad voorbijgestreefd zullen worden door Japan en andere Oostaziatische landen. De inkomsten van de Verenigde Staten en van de meeste Europese landen uit het buitenland worden hoofdzakelijk afhankelijk van het verlenen van diensten en van de opbrengst van vroegere investeringen. Hierdoor wordt hun welvaart kwetsbaarder voor storingen vanuit de ontwikkelingslanden. Meteen ontstaat door de industrialisering een groep van misdeelden, die bij gebrek aan de nodige scholingsmogelijkheden geen werk kunnen vinden. Daartegenover staat dat de welvaart en het bezit van diegenen die een goede betrekking hebben en (of) een groot inkomen verwerven uit hun beleggingen toeneemt. Hoe kan zo'n evolutie voorkomen worden, zonder de ontwikkelingskansen van de derde wereld te schaden? Er bestaat geen ideale oplossing maar het sociaal-democratische ontwikkelingsmodel gaat naar mijn mening in de goede richting.

Een sociaal-democratisch ontwikkelingsbeleid

Het is een opmerkelijk feit dat in het verkiezingsmanifest [12] van de partij van de Europese sociaal-democraten (PES) rekening wordt gehouden met deze theoretische kritieken. Het manifest behandelt de werkgelegenheid als toprioriteit. In het manifest wordt een verhoging van de Europese structuurfondsen voor de ontwikkeling van zwakkere regio's, de herstructurering van oude industriegebieden en de bescherming van het milieu, bepleit. Begin 1995 werd

door de PES een tweede document gepubliceerd, opgesteld door afgevaardigden van 18 Europese socialistische en sociaal-democratische partijen, over het milieubeleid en de creatie van werkgelegenheid.

Beide documenten tonen de hoofdlijnen van een mondiaal sociaal-democratisch scenario van economische groei. De auteurs van het tweede document erkennen de noodzaak van een beperking van het verbruik van energie en grondstoffen in de industrieel ontwikkelde landen om ruimte te scheppen voor een industrialisering van de dichtbevolkte ontwikkelingslanden. De verspilling in de rijke landen leidt niet alleen tot de uitputting van de rijkdommen van de aarde maar ook tot milieubezoddeling. Daartegenover staat dat het welvaartsniveau van de ontwikkelingslanden verhoogd moet worden. Mensen, die regelmatig bedreigd zijn met honger en ellende, zijn al te zeer geneigd achteloos om te gaan met de natuurlijke rijkdommen van de aarde. Ze vernietigen bv. ganse wouden om te voldoen aan hun toenemende behoefte aan landbouwgrond. Om de verkwisting van grondstoffen en energie en de milieubezoddeling in de rijke landen te beperken worden volgende maatregelen voorzien:

- Het verbruik van niet reproduceerbare energie verminderen door een betere isolering van de gebouwen en het winnen van energie uit onuitputtelijke bronnen als zonnewarmte, wind, verrotting van natuurlijke afvalstoffen, e.a.
- Het beperken van het wegvervoer en het aanmoedigen van het collectieve vervoer en van het gebruik van vervoermiddelen zonder motor.
- Het heffen van eco-taxen op alle goederen waarvan de productie of de verwerking na gebruik van aard is het milieu te bezoddelen. Gezien eco-taxen de levensduurte verhogen, stelt de studiegroep voor aan personen met laag inkomen een financiële compensatie toe te staan. Met de opbrengst van de eco-taxen kunnen de tekorten in de sociale zekerheid worden gedekt. Het document suggereert dat het hierdoor mogelijk is de lasten op de arbeid te verlagen en de werkgelegenheid uit te breiden. De eco-taxen zetten de bedrijven er bovendien toe aan meer arbeidsintensieve productiewijzen aan te wenden. De toenemende vraag van de bedrijven naar

milieuvriendelijke produktievormen schept nieuwe arbeidsplaatsen. Om het overmatig gebruik van meststoffen en pesticiden in de landbouw tegen te gaan stelt het document een belastingverhoging op deze produkten voor. Aan de landbouwers worden subsidies ter beschikking gesteld om een milieuvriendelijke werkwijze te hanteren of om het onbewerkt laten van gronden. Zo zou de overproduktie van bepaalde voedingsmiddelen (granen, wijnen, zuivelprodukten) moeten worden tegengegaan. Meer Europese, financiële middelen moeten ter beschikking komen voor de financiering van de structuurfondsen, m.a.w. voor de ontwikkeling van de armere regio's. Om de levensstandaard in de ontwikkelingslanden te verbeteren en de vernietiging van het milieu in die landen tegen te gaan, stelt de werkgroep volgende maatregelen voor:

- Het afremmen van de bevolkingsgroei. Overmatige bevolkingsgroei leidt tot het omhakken van alle wouden en de vorming van onleefbare bidonvilles rond de steden.

- Het document verwijst naar de resoluties van de conferentie van Kaïro (september 1994). Deze voorzien tegen het 2050 een stabilisering van de wereldbevolking op 9 miljard mensen (voor 2000 worden 6 miljard mensen voorzien). De rijke landen moeten voor de landen met een sterke bevolkingsgroei instaan voor de aankoop van voorbehoedsmiddelen en de vorming over het gebruik ervan.

- De verlaging van de invoerrechten op de produkten uit de ontwikkelingslanden, op voorwaarde dat ze bepaalde internationaal vastgelegde regels inzake het milieubeheer eerbiedigen. Een speciale commissie voor Handel en Milieu van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) moet belast worden de nodige regels op te stellen en hun naleving te controleren. Als een land deze regels niet naleeft, kan het niet langer beroep doen op de handelsvoordelen.

- Het door de rijke landen verlenen van financiële en technische bijstand aan de ontwikkelingslanden met het oog op de realisatie van de hierboven vermelde maatregelen. Hierbij wordt verwezen naar een resolutie van de Aarde-topconferentie van Rio de Janeiro (juni 1992). Ze voorziet dat de rijke landen tegen het jaar 2000

0,2% van hun BNP in een fonds storten om de verbetering van het milieu in ontwikkelingslanden te financieren.

Arbeidsduurverkorting

In het manifest van de PES wordt voorgesteld om in de industrieel ontwikkelde landen de beschikbare vraag naar arbeid over meer werknemers te verdelen. Welke formule in een bepaald land wordt gekozen (4-daagse werkweek, langere verlofperiodes, educatief verlof, toestaan van voordelen voor het aanvaarden van deeltijdse arbeid), wordt beslist door overleg tussen de werkgevers- en werknemersorganisaties [13]. Om de daling van de vraag naar goederen en dus meer werkloosheid te voorkomen, moeten de globale looninkomens constant blijven. Dit houdt een vrij belangrijke verhoging van het loon per uur in. Een vermindering van de arbeidsduur van 38 tot 36 uur, zoals wordt voorgesteld door de Franse socialistische presidentskandidaat Lionel Jospin, komt neer op een stijging van het uurloon met 5,6 %. Volgens de patroonsorganisaties werkt een dergelijke verhoging de delokalisatie van bedrijven in de hand en verhoogt dus de werkloosheid. In het memorandum van het PES-manifest wordt gepleit dat bij inkrimping van de arbeidsduur de loonlast per eenheid produkt constant blijft. De stijging van de arbeidsproductiviteit moet dus instaan voor het dekken van de kosten verbonden aan de vermindering van de arbeidsduur. Dit houdt in dat de werkgelegenheid evenredig moet toenemen met de stijging van het BNP. Of deze maatregel voldoende zal zijn om de hoge werkloosheid in de Europese landen geleidelijk af te bouwen is erg onzeker. Het is niet eenvoudig om te bepalen met hoeveel de werktijd verkort mag worden zonder stijging van de gemiddelde loonlast.

Over sociale zekerheid en skischoenen

De bedrijfsleiders uit de diverse Europese landen verwerpen elk voorstel van arbeidsduurvermindering omdat het hun concurrentiepositie ten opzichte van de bedrijven in ontwikkelingslanden zou verzwakken en het zou leiden tot de sluiting van ondernemingen en dus meer werkloosheid. Zonder beperking van het afremmen

van de delokalisatie is het bereiken van een sterke daling van de werkloosheid in de industrieel ontwikkelde landen bijgevolg niet mogelijk. Dit kan best geschieden door handelsvoordelen te weigeren aan landen die niet bereid zijn bepaalde sociale maatregelen (bv. de verzekering tegen ziekte en invaliditeit, het vaststellen van minimale lonen) te realiseren. Aan het WTO kan een gelijkaardige opdracht worden toegekend inzake het uitwerken en doen eerbiedigen van de voorschriften inzake werkvoorwaarden als in het document van de PES wordt voorzien voor de milieuvoorschriften. Sommige regeringen van lage loonlanden zien in dat de toepassing van lage lonen en het ontbreken van sociale voorzieningen op lange termijn niet gunstig zijn voor de economische vooruitgang. In bijna alle nieuwe industriële landen van Oost-Azië zijn de lonen de laatste jaren gestegen. Daarenboven wordt ook gestart met het invoeren van vormen van sociale zekerheid. Zuid-Korea past nu een systeem van ziekteverzekering voor werknemers toe. Singapore staat gezondheidszorg toe aan al zijn inwoners en besteedt overheids-geld voor de bouw van sociale woningen. Thailand heeft plannen voor het invoeren van sociale voorzieningen voor ouderen, invaliden en de allerarmsten [14]. Deze landen streven niet meer naar de uitbreiding van nijverheden met lage lonen. Ze verstrekken alleen nog subsidies aan bedrijven die bijdragen tot de technologische vooruitgang, m.a.w. ze volgen het ontwikkelingsmodel van Akamatu Kaname.

Op de VN-top voor Sociale Ontwikkeling te Kopenhagen (maart 1995) bleek dat de meeste ontwikkelingslanden zich blijven verzetten tegen het opnemen van sociale voorschriften in internationale handelsovereenkomsten. Na lange discussies werd bekomen dat ze de 20/20 regel aanvaardden. Ze zullen dus zoveel geld besteden aan sociale projecten als de 20% van de ontwikkelingshulp, die voor dit doel wordt voorbehouden. Het blijft evenwel noodzakelijk dat de Europese regeringen op de volgende conferenties van de WTO het invoeren van sociale clausules doordrukken, zoniet wordt de schandalige uitbuiting van de inlandse arbeidskrachten in die landen voortgezet. Dit hoeft niet alle delokalisaties te

beletten. Verplaatsing van bedrijven naar lage loonlanden is binnen bepaalde grenzen verzoenbaar met een behoud van voldoende werkgelegenheid in de rijke landen. Zoals de Amerikaanse neo-institutionalist Michael Porter aantoonde in zijn standaardwerk *The Competitive Advantages of Nations* (1990) hebben de rijke landen er belang bij uit de netwerken (clusters) van industriële commerciële, wetenschappelijke en administratieve activiteiten deze te behouden waarvoor zij concurrentiële voordelen (beter opgeleid personeel, bezit van betere produktietechnieken, e.a.) bezitten [15].

Dergelijk selectief beleid komt voor in de Zwitserse schoennijverheid. De productie van gewone schoenen werd stopgezet maar deze van speciaal sportschoeisel (bv. skischoenen) en van aangepaste schoenen voor invaliden werd in sterke mate ontwikkeld. Een ander voorbeeld zijn de Zwitserse uurwerken: de montage van de uurwerken werd gedelokaliseerd naar ontwikkelingslanden, maar de productie van de geperfectioneerde onderdelen geschiedt verder in Zwitserland. Dergelijke specialisaties bieden het voordeel dat ze de industrialisering van de ontwikkelingslanden niet in de weg staan. Integendeel ze vergemakkelijken deze industrialisering door het ter beschikking stellen van meer geperfectioneerde uitrustingsgoederen en halffabrikaten.

Uit wat voorafgaat blijkt dat een realistisch alternatief voor het liberale scenario van duurzame groei beschikbaar is. Het is evenwel niet gemakkelijk verwezenlijkbaar omwille van grote weerstanden; geïnspireerd door religieus fanatisme of kortzichtig eigenbelang. Katholieke en Mohammedaanse fanatici verzetten zich bv. tegen geboorteregeling. Groeperingen van landbouwers komen op voor het behoud van het traditionele EU-landbouwbeleid dat tot overproductie en milieubezoedeling leidt. Lobby's van industriëlen trachten het heffen van eco-taxen te voorkomen of althans de doen uitstellen. Het zal dus een sterke inzet vergen van de verschillende socialistische partijen om het sociaal-democratisch scenario van economische groei te realiseren. De toekomst van de volgende generaties hangt in ruime mate af van de wijze waarop het huidige

groeiproces wordt omgebogen. Het loont dus de moeite alle krachten te verenigen om de realisatie van het sociaal-democratisch scenario mogelijk te maken.

- [1] Eind december '94 bedroeg het officiële werkloosheidspercentage in de twaalf EG-landen 10,8%. In alle landen worden bepaalde groepen werklozen (jongeren in opleidingsprogramma's, ouderen, niet verzekerde gehuwde vrouwen, e.a.) niet tot de werklozen gerekend. Het werkelijke percentage is dus hoger.
- [2] Bartel, A.P., The migration decision. What role does job mobility play? *American Economic Review*, december 1979, blz. 775.
- [3] Veblen, T., *The theory of the leisure class. An economic study of institutions*. A mentor book, The new American library, New York, 1953, blz. 60-61.
- [4] Galbraith, J.K., *The affluent society*. Tweede editie, Penguin Books Ltd., Harmondsworth, 1970, blz. 148-154.
- [5] Marcuse, H., *One dimensional man*, Tweede editie, Sphere Books, Londen, 1970, blz. 21-27.
- [6] Luttwak, E.N., Is America on the way down? *Alert*, 6 april 1992, blz. 16.
- [7] Emmanuel, A., *L'échange inégal*. Librairie Francois Maspero, Parijs, 1969, blz. 166-168.
- [8] Frank, A.G., *Lumpenbourgeoisie et lumpendevlopment*. Librairie Francois Maspero, Parijs, 1971, blz. 25-105.
- [9] Minsky, H.P., *Stabilizing an unstable economy. A twentieth century fund report*. Yale University Press, New Haven, Londen, 1986, blz. 40.
- [10] Schumacher, E.F., *Small is beautiful. A study of economics as if people mattered*. Sphere Books, Londen, 1976, blz. 26-30.
- [11] Storm, S.T.H., Naastepad, C.W.M., Beleidsopties voor India. *Economische Statistische Berichten*, 9 oktober 1991, blz. 1009-1013.
- [12] Partij van de Europese sociaal-democraten, *Good environment gives good jobs*. Report of the PES ad hoc working group on the environment, Brussel, 1995, blz. 5.
- [13] Manifest voor de verkiezingen van het Europees parlement van juni 1994, aangenomen door het congres van de PES op 6 november 1993, Brussel, blz. 3.
- [14] Is welfare unasian? *The Economist*, 11 februari 1995, blz. 15.
- [15] Porter, M.E., *The competitive advantage of nations*. The Free Press, New York, 1990, blz. 149.